

Jelen tananyag a Szegedi
Tudományegyetemen készült az Európai
Unió támogatásával. Projekt azonosító:
EFOP-3.4.3-16-2016-00014

BEVEZETÉS A LÉT ÉS IDŐ OLVASÁSÁBA

Dr. habil. Krémer Sándor

IV. TÉMA: *Lét és idő*: a „világban-benne-lét” 1: a „világ” és a „ki” (I. szakasz, 3. és 4. fejezet)

A *Lét és idő* egészének szerkezete:

Az egyes fejezetek interpretációja előtt - a megértés hermeneutikai körére tekintettel - célszerűnek látszik a *Lét és idő* egészének szerkezetét vázlatosan áttekinteni, hogy utána mindig tudjuk hol tartunk, és a részek értelmezését könnyebben vonatkoztassuk az egészre.

Egy mű értelmességét előfeltételezve nyilvánvaló, hogy annak szerkezete egy gondolatmenet, amely valamilyen cél elérésére irányul. Mint tudjuk Heidegger ezen műve esetében a cél a lét értelmére irányuló kérdés, röviden: a létkérdés megválaszolása, azaz egy fundamentálonológia megalkotása. Azt is tudjuk, hogy Heidegger nem realizálta célkitűzését, mert alkotás közben felismerte annak kivitelezhetetlenségét a Dasein álláspontjáról. (Mint közismert, a mű tervezett két részből már az I. rész harmadik szakasza sem született meg („Zeit und Sein”)! Éppen az, amely létkérdés választát foglalata volna magában /vö. LI 8. §-ban a mű tervezetével/) - Az értelmezés szempontjából azonban azt mindenesetre fontos leszögezni, hogy a publikált fejezetek a fundamentálonológiai perspektívára tekintettel íródtak meg, és ez, vagyis az egzisztenciális analitika befejezést nyert.

Az I. rész előttünk fekvő két szakaszának áttekintéséhez lapozzuk fel a tartalomjegyzéket! A mű Bevezetése alapján már értelmezni tudjuk az I. rész címét: Ez elsősorban a Dasein tulajdonképpeni létmódjának, azaz mindenekelőtt a Dasein léte értelmének, az időbeliségnek a bemutatása, mert kizárólag innen kiindulva valósítható meg az időnek „mint a létkérdés transzcendentális horizontjának” az explikációja. (Vö. LI. 5. §.)

Milyen módon valósítja ezt meg Heidegger az I. rész 1. és 2. szakaszában? A két szakaszt átfogóan szemlélve azt mondhatjuk, hogy az 1. szakaszban a Dasein létének statikáját, míg a 2. szakaszban dinamikáját találjuk. Az 1. szakasz ugyanis a Dasein létének alapszerkezetét, a világban-benne-létet (*In-der-Welt-sein*) a Dasein önkivető jellegére, az Entwurf-ra való tekintet nélkül taglalja (magát az Entwurf-ot említi természetesen /31. §./, de ez nem hatja át az elemzést), míg a 2. szakaszban Heidegger a Dasein létének már bemutatott alapszerkezetét hozza mozgásba a halál, a bűn, az időbeliség, és a történetiség fenomenjeinek elemzése által.

Nézzük ezek után közelebbről az 1. szakasz egyes fejezeteinek gondolatmenetét:

Heidegger természetesen tisztában van látásmódjának és a vizsgált fenomenális területnek az újszerűségével, ezért mindenekelőtt a helyes kiindulópontot biztosítja (módszerének lényegével a Bevezetésben már megismerkedtünk), és rögzíti megközelítésmódjának különállását a látszólag hasonló vizsgálódásoktól való elhatárolással. - első fejezet.

Ezek után exponálja magát a problémát (In-der-Welt-sein mint a Dasein létének alapszerkezete), és ezzel egyúttal látásmódja újdonságának lényegét is. - második fejezet.

Ezt követően az In-der-Welt-sein - csupán az előadásban, didaktikailag elkülöníthető - három konstitutív strukturális mozzanatának bemutatására kerül sor:

- a világ világisága: harmadik fejezet;

- a „ki” mint az In-der-Welt-sein alanya: negyedik fejezet;

- és a benne-lét mint olyan tárgyalása: ötödik fejezet;

- az 1. szakaszt a Dasein létszerkezetének a gond (Sorge) fenoménjeként való összefoglalása, valamint a realitás és az igazság fenoménjének tárgyalása zárja. - hatodik fejezet.

A gond a Dasein létstruktúráinak formális egzisztenciális totalitása, és ily módon a mű ezen szerkezeti pontján való tárgyalása teljesen érthető. Az igazságfenomén előkerülése azonban némi magyarázatot igényel! Az igazságproblematika az 1925/26-os *Logik*-tól kezdve, a *Lét és időn*, a *Vom Wesen der Wahrheit*-on, a *Platons Lehre von der Wahrheit*-on és más írásokon át egészen a késői művekig jelen van Heidegger gondolkodásában. Valószínűleg nem alaptalan hát levonni a következtetést: a léttel szorosan összefüggő igazság mindvégig vizsgálódásainak középpontjában állt.¹

Ezen összefüggés hangsúlyozását tapasztaljuk a *Lét és időben* is, ahol az első szakasz lezárásaként, a 44. §. explicite megvilágítja az igazságfenomént. Nem véletlenül kerül tehát sor az igazság külön taglalására a műnek éppen ezen a szerkezeti pontján. Egyrészt Heidegger itt egy ontológiai igazságfelfogást dolgoz ki. Másrészt az igazságfenomén ugyan - noha nem kifejezetten ezen a néven - már témája volt a korábbi analízisnek, „mivel a lét ténylegesen »egybeesik« az igazsággal” (LI 379. o.), mégis csupán itt rendelkezünk elégséges alappal (a gond fenoménje) az eredendő igazságfenomén fundamentumának tárgyalásához. Harmadrészt ez az analízis egyúttal hozzájárul az egzisztenciális analitika további érvényes kifejtéséhez, hiszen „itt nem pusztán egy eredeti igazságfogalom kidolgozásáról van szó, hanem - a mű központi gondolati magjának² kibontakozását is tekintve - magának az egzisztenciális analitikának az »igazságáról« is”³.

Forduljunk ezek után a 2. szakaszhoz, amelynek centrális szerkezeti pontjai a halál, az időbeliség, a történetiség és az idő. Ha az egyes fejezeteket vizsgáljuk meg, akkor a következőket látjuk:

A 45. §. az I. szakasz eredményeinek összegzése és a II. szakasz feladatainak meghatározása.

A 31. §. Entwurf-elemzéséhez kapcsolódva Heidegger feltárja a Dasein önkivetését legsajátabb lehetőségére a halálra. - II/1. fejezet.

Ennek alapján kerül sorra a műnek az etikához legközelebb álló (de mégsem etikai!) fejtegetései, a lelkiismeretnek és a bűnnek mint a Dasein tulajdonképpeni létmódja tanúsításának tárgyalása. - II/2. fejezet. Az elhatározottság (Entschlossenheit - eltökéltség) bemutatása már átvezetés a következő fejezethez.

A II/3. fejezet mutatja be a Dasein tulajdonképpeni léte egész voltának alapját, az időbeliséget mint a gond ontológiai értelmét.

Nem maradhat azonban ki a nem-tulajdonképpeni létmód és az időbeliség viszonyának tárgyalása sem. - II/4. fejezet.

¹ Vö. Walter Biemel, *Martin Heidegger*. Hamburg: Rowolt, 1991. 35., 61-62. o. - A lét és az igazság heideggeri egybefogásának okait kutatva feltehetően mindenekelőtt vallásos motívumokra bukkannánk, de a háttérben álló megfontolások felmutatása minden bizonnyal szétfeszítené e szöveg kereteit.

² Azaz a lét értelmére irányuló kérdésnek. Az egzisztenciális analitika ugyanis nem azonos a létkérdés „válaszaként” kidolgozandó fundamentálonológiaiával, ennek „csupán” kiindulópontja, első része és végpontja. Vö. különösen LI 102., 104., 108. és 136. oldalakkal.

³ Fehér M. István, *Martin Heidegger. Egy XX. századi gondolkodó életútja*. Budapest: Göncöl, 1992. 160-161. o. Indokolásként a szerző Michael Gelven érvét idézi: „ha az igazság nem olyan természetű, hogy az emberi egzisztenciához kötődik, akkor Heidegger elemzése nem lehet »igaz«”. (Michael Gelven, *A Commentary on Heidegger's »Being and Time«. A Section-by-Section Interpretation*. New York: Harper & Row, 1970. 134. o.)

Mint a 6. §-ból tudjuk, Heidegger nem a világtörténelemből értelmezi a Dasein történetiségét, hanem fordítva! A Dasein időbeliségére épül saját történetisége, és szerinte kizárólag ez teheti lehetővé az ún. világ-történelmet. - II/5. fejezet.

Végül a publikált mű utolsó fejezete (II/6. fejezet) már egyértelműen a *Lét és idő* meg nem írt 3. szakaszát volt hivatott előkészíteni a vulgáris időfogalom eredetének tisztázásával. Feltehetően ennek ellenpontjaként következett volna az idő heideggeri értelmezése.

A *Lét és idő* I. rész 1. szakasz 1-2. fejezeteinek interpretációja

ELSŐ RÉSZ: A JELENVALÓLÉT IDŐBELISÉGRE IRÁNYULÓ INTERPRETÁCIÓJA ÉS AZ IDŐNEK MINT A LÉTKÉRDÉS TRANZSCENDENTÁLIS HORIZONTJÁNAK EXPLIKÁCIÓJA (139)

ELSŐ SZAKASZ: A JELENVALÓLÉT ELŐKÉSZÍTŐ FUNDAMENTÁLISANALÍZISE (139-401)

ELSŐ FEJEZET: A jelenvalólét előkészítő analízisének expozíciója (140-155)

9. §. A jelenvalólét analitikájának témája(140-145)

10. §. A jelenvalólét analitikájának elhatárolása az antropológiától, a pszichológiától és a biológiától (145-152)

11. §. Az egzisztenciális analitika és a primitív jelenvalólét interpretációja. Egy „természetes világfogalom” megalkotásának nehézségei(152-155)

MÁSODIK FEJEZET: A világban-benne-lét általában mint a jelenvalólét alapszerkezete (155-169)

12. §. A világ-benne-lé előzetes bemutatása a benne-létre mint olyanra való orientálódás alapján (155-165)

13. §. A benne-lét exemplifikálása egy fundált móduszon. A világmegismerés. (165-169)

ELSŐ FEJEZET: A jelenvalólét előkészítő analízisének expozíciója (140-155)

9. §. A jelenvalólét analitikájának témája (140-145; Az arab számok a § fő gondolati egységeit jelölik.)

1.) „A lét az, ami e létező számára mindenkor a tét.” Rajtunk múlik, hogy melyik létmódban élünk, de ez nem erkölcsi felelősség, mert az tudatos, ez pedig nem feltétlenül! (vö. 4. §.: 101. o.) - Ennek következményei:

- az egzisztencia („Existenz”) mindenkori elsődlegessége az esszenciával szemben, amit később Sartre majd az egzisztencializmus közös, alapvető sajátosságának tekint; Heideggernél az egzisztencia kizárólag a jelenvalólét sajátja, az eszközöket kézhezállónak (Zuhandensein), az éppen nem eszközjellegű létezőket kéznéllevőnek (Vorhandensein) nevezi;

- az enyémvalóság („Jemeinigkeit”), aminek értelmezéseként Heidegger arra hivatkozik, hogy a „jelenvalólét mindenkor maga az ő lehetősége” (LI 141. és 282. o.), azaz lehetőség-lét („Möglichsein”, vö. 31. §.)! - Ebből vezeti le a jelenvalólét tulajdonképpeni létmódját és a nem-tulajdonképpeni létmódját. Ezek létfoka, létértéke azonos, ha erkölcsi értékük nem is, de Heidegger nem akart etikát írni, hanem tudatosan az egzisztenciális ontológia dimenziójában akart maradni.

2.) Ez a sajátos fenomenális terület megköveteli a helyes kiindulás biztosítását (LI 142/1/n)!

- A Dasein maga az ő lehetősége.

- Ami ontikusan legközelebbi, az ontológiailag a legtávolabbi (vö. 5. §.), és fordítva: ami ontológiailag a legközelebbi (egzisztencialitás: vö. 4. §.) az ontikusan a „legtávolabbi”, azaz részben elfedett a jelenvalólét világra hanyatlottsága miatt.

- Az egzisztenciálék és a kategóriák megkülönböztetése.

10. §. A jelenvalólét analitikájának elhatárolása az antropológiától, a pszichológiától és a biológiától (145-152)

1.) A jelenvalólét analitikájának célja: a Dasein létére (a *sum-ra*; Descartes-kririka: vö. 19-21. §-ok!) ontológiailag rákérdezni.

- Elhatárolása az antropológiától:

- a hagyományos fogalmak elvileg alkalmatlanok, nem pusztán homályosak, elégtelenek a Dasein létének megragadására (vö. Descartes-előadásom!);
- W. Dilthey az „életfilozófus”, E. Husserl és M. Scheler fenomenológusok egyformán ismeretleméleti szempontból közelítettek az emberhez, létére nem kérdeztek rá;
- Heidegger ezt M. Scheler példáján mutatja be;
- a hagyományos antropológiák a görög (eszese élőlény) és a keresztény hagyományt (Isten képmásaként több mint eszes lény: transzcendencia eszme) vették át kritikátlanul, amelyek az újkori antropológiában összebogozódnak „a *res cogitans*-ból, a tudatból, az élményösszefüggésből való módszertani kiindulással” /151./;
- mindennek következménye, hogy a Dasein-t is csak kéznéllevőként (*Vorhandenheit*) kezelik a tradicionális antropológiák;

2.) Heidegger szerint a „pszichológia” és a biológia is csak a jelenvalólét analitikájára alapozható, hiszen önmagában mindkettőt az egzisztenciális analitika privatív (elvonó) módosulásaként foghatjuk fel. (Pl. a biológiánál: „Az élet nem tiszta kéznéllet, de nem is jelenvalólét”, hanem „már-csak-élni” /151.2./.)

3.) Az ontológiai alapok viszont sohasem következethetők ki az empirikus anyagból, hanem mindig apriori adottak. Csakhogy ez az apriori nem a matematikai, hanem a hermeneutikai apriori Heideggernél: az átlagos mindennapiság (vö. lábjegyzet: LI 152-153.o. és Th. Kiesel fénymásolt tanulmányával, valamint 3. §.: produktív logika!).

11. §. Az egzisztenciális analitika és a primitív jelenvalólét interpretációja. Egy „természetes világfogalom” megalkotásának nehézségei (152-155)

1.) Az egzisztenciális analitika és a primitív jelenvalólét interpretációja:

- A mindennapiság nem azonos a primitivitással, mert előbbi a legfejlettebb kultúrákban is megtalálható. Másrészt a primitív jelenvalólétnek is megvan a maga specifikus mindennapisága és a nem-mindennapi élete is.
- A primitív jelenvalólét vizsgálatának pozitívuma, hogy a fenomének kevésbé elfedettek, torzítottak.
- A primitív nép, illetve jelenvalólét vizsgálatának nehézsége, hogy az etnológia már az anyaggyűjtés fázisában „előzetes fogalmakkal és értelmezésekkel él” /153.n/: többnyire a pszichológia és a szociológia fogalmaival.

2.) Egy „természetes világfogalom” megalkotásának nehézségei:

- Az ismeretek túlzott bősége ugyanis „a tulajdonképpeni probléma félreismerésére csábít,” mert a táblázatokba rendezés, csoportosítás nem vezet igazi lényegismerethez. (Vö. Hérakleitosz B40: „A sokféle tudás nem tanít meg arra, hogy esze legyen valakinek.”) - „A rend valódi elvének megvan a maga tartalma, melyet nem a rendezés révén találunk meg, éppen ellenkezőleg, annak során már eleve feltételezzük.” /155/ E feltételezés pedig kizárólag az ontológiai alapokra épülhet.

3.) Azonban az „ontológia csak közvetett módon járulhat hozzá a létező pozitív diszciplínák fejlesztéséhez. Saját célja van, jóllehet minden tudományos keresést a létezőre vonatkozó tudáson túli, a létre vonatkozó kérdés sarkall.” /155./

MÁSODIK FEJEZET: A világban-benne-lét általában mint a jelenvalólét alapszerkezete (155-169) **(N.B.: Ez a fejezetcím akár definícióként is felfogható!)**

12. §. A világ-benne-lét előzetes bemutatása a benne-létre mint olyanra való orientálódás alapján (155-165)

1.) A világban-benne-lét egységes fenomén. Három konstitutív, strukturális mozzanata (a világ világisága; a „Ki”; a benne-lét) csak az elemzés szintjén választható szét, azaz bármelyikük tisztázása vagy megváltoztatása maga után vonja a másik kettő tisztázását, illetve megváltoztatását is. (Ezt igazolja Heidegger a Descartes-kritikánál: 19-21. §-ok!)

[- Vagyis a Dasein léte nemcsak az Existenz, mint a Bevezetésből tűnt, hanem a Sorge!!!;

- 156/1: A Jemeinigkeit a tulajdonképpeniség és a nem-tulajdonképpeniség lehetőségének feltétele. - Mi ez a feltétel, azaz mi az enyémvalóság („Jemeinigkeit”)? - Ez a feltétel nem más, mint egyrészt annak kiemelése, hogy ez egy egzisztencia, és nem nem-jelenvalólétszerű létező. Másrészt a Dasein számára mindenkor „léte a tét,” azaz rajta múlik, ami nem feltétlenül akart, tudatos. (vö. 9. §-nál írtakkal!);

- 157/1/3: „de korántsem elégséges...” = Nem, mert ez a lét a Sorge, amelynek konstitutív „részei” az egzisztencia, a fakticitás és a hanyatlás (vö. LI 41., 50. és 65. §-okkal!).

2.) A benne-lét exponálása:

- nem azonos a világlágnál léttel (= egzisztenciális térbeliség)

- a fakticitás („Faktizität”: a Dasein nem tapasztalható, de apriori létező állandó ön-, világ- és létmegértése; ezért nem Tatsächlichkeit!) ---> Besorgen (A Besorgen /gondoskodás/: mint egzisztenciálé ontológiai terminus, és a nem-Dasein szerű létezőkhöz való viszonyt jelenti, szemben a Fürsorge /gondozás/ terminussal, ami szintén egzisztenciálé és a Daseinnak más Daseinokhoz való viszonyát jelenti általában.)

- A megértés („Verstehen”) miatt már eleve adott a feltárultság!

- A (világ)megismerés mint a benne-lét egzisztenciális „modalitása” (165.2.n).

13. §. A benne-lét exemplifikálása egy fundált móduszon. A világmegismerés. (165-169)

1.) Heidegger szerint tehát a világban-benne-lét („In-der-Welt-sein”) nem szubjektum-objektum viszony: „A szubjektum és az objektum [...] egyáltalán nem azonos a jelenvalóléttel és a világgal.” /165.3/

- A megismerés ezen (szubjektum-objektum viszony) hibás felfogásából következő rossz kérdések és problémák: Hogyan jut ki a megismerő a maga benső szférájából, illetve létezik-e a külső tárgy, ha igen, mi garantálja a belső ismeretek összhangját e külső tárgyakkal, stb. /vö. 165.n-167.1/?

- Heidegger szerint „a megismerés a jelenvalólét mint In-der-Welt-sein létmódusza, mely ontikusan ezen a létszerkezeten alapul” /167.2/, de „miféle instancia dönti el, hogy vajon fennáll-e és milyen módon áll fenn a megismerésprobléma”, ha nem a heideggeri értelemben /167.2/?! - Vagyis nincs olyan instancia, amely egyértelműen eldönthetné, hogy ha nem így, akkor fennáll-e és milyen módon!

2.) A megismerés fenomenális tényállásának vizsgálata:

- Maga a „megismerés előzetesen valamilyen eleve-a-világnál-léten alapul, amely a jelenvalólét létét lényegszerűen konstituálja. Ez az eleve-valaminél-lét elsősorban nemcsak merev rábámulás valami pusztán kéznéllevőre. A világban-benne-léte mint gondoskodást *hatalmában tartja a világ*, amelyről gondoskodik. Hogy a megismerés mint a kéznéllevőnek a szemlélő meghatározása lehetséges legyen, ahhoz előbb a világgal való gondoskodó ügködés *deficienciájára* van szükség. A gondoskodás, amikor tartózkodik minden előállítástól, tevés-vevéstől és hasonlóktól, a benne-lét most már egyedül fennmaradó móduszába, az éppen-csak-még-elidőzni-(valami)-nél-be helyezkedik.” /167-168/

- „Kifejezett odapillantás” = Meghatározott irányvétel valamely kéznéllevőre.

- „Ott-tartózkodás” = A kéznéllevő felfogása, megnevezése, megtárgyalása = tágan értett értelmezés.

- Meghatározássá válik így a felfogás.

- Kimondottként emlékezetben megőrizzük a meghatározottat.

3.) A megismerés hibás felfogásának rövid cáfolata /168.n-169.1/. --> A hosszabb: 43. §. a./ pont („a fil. botránya”)!

4.) A „megismerésben a jelenvalólét új léthelyzetre tesz szert, a benne már eleve felfedett világ vonatkozásában. Ez az új létlehetőség önállóan képződhet ki, feladattá válhat, és mint tudomány átveheti a világban-benne-lét irányítását. De a megismerés sem nem *teremt* legelsőként »commerciumot« (érintkezést, kapcsolatot - K.S.) a szubjektum és világ között, sem pedig nem keletkezik a világnak egy szubjektumra gyakorolt hatásából. A megismerés a jelenvalólétnek a világban-benne-léten alapuló módusza.” /169.n/

További olvasmányok:

- Fehér M. István: *Martin Heidegger. Egy XX. századi gondolkodó életútja*. Budapest, Göncöl, 1992.
- Kisiel, Th.: *The Genesis of Heidegger's BEING and TIME*. Los Angeles – London, University of California Press, 1995.
- Safranski, R.: *Egy némethoni mester. Heidegger és kora*. Budapest, Európa Kiadó, 2000.

Ellenőrző kérdések:

1. Heidegger milyen fogalmakat használ a nem-jelenvalólétszerű létezők jelölésére?
2. Heidegger szerint hogyan alakul ki a megismerési viszony a létezőkkel való tevés-vevés gyakorlatából?